

MÂTÜRÎDÎ ARAŞTIRMALARI -SORUN VE ÖNERİLER-

Editörler:

Doç. Dr. Recep TUZCU
Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGEN

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İMAM MÂTÜRİDİ UYGULAMA
VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Kitap Adı:	MÂTÜRÎDÎ ARAŞTIRMALARI -SORUN VE ÖNERİLER-
Editörler:	Doç. Dr. Recep TUZCU Dr. Öğr. Üyesi M. Raşit AKPINAR Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGEN
Dizgi & Mizanpaaj:	Endülüs Yayınları
Kapak:	Endülüs Yayınları
ISBN:	978-605-64761-2-9
Baskı & Cilt:	Step Ajans Matbaa Ltd. Şti. Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar / İstanbul Tel: 0212 446 88 46 Sertifika No:12266

ENDÜLÜS YAYINLARI

Adres: İstoç 17. yol Sokak 16. Ada No: 97/99
Bağcılar/İstanbul
İletişim: +90 212 659 30 03
+90 533 427 94 98
+90 506 101 88 34
E-Posta: endulusyayinlari@gmail.com
savastali.st@gmail.com

İSTANBUL 2018

Bu eserin tüm yayın hakları Endülüs Yayınları'na aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında , bu kitabın bir kısmı veya tamamı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz.

Mâtürîdî ve İslami İlimler Araştırmalarında Bazı Yöntem Sorunları

Hüseyin AYDIN^{80*}

Bir araştırma yapılmadan önce izlenecek yöntemin müzakere edilmesi faydadan hali değildir. Hemen hemen her meslekte yola çıkmaya hazırlık yapanlar malzemelerini ve yöntemlerini gözden geçirir, açıklarını gidermeye çalışırlar. Bununla birlikte yolcu yolda bulmayı ummadıkları ile karşılaşmayı da göze almalıdır. Şayet yeni bulgular birtakım yargılarını değiştirecek türden ise bu yüzleşmeyi hakikate yaklaşma anlamında kabule hazır olmalıdır. Mezhep araştırmalarında objektifliğe ve bilimsel yönetime aykırı anlayışlardan birisi de efdaliyet gözlüğü ile üstünlük yarışması ile mezheplerin görüşlerini müzakere etmektir. Konular müzakere edilirken ön yargısız bir şekilde getirilen deliller ile sonuçlar arasındaki uyum olup olmadığını incelemek uygun olacaktır.

1. Mezhep Araştırmalarında Efdaliyet Teorisini Esas Almak

Son dönemlerde kimi araştırmacılar Eş'arîlere yöneltilen eleştirilerin haklılığını ve hakikatini yeterince araştırmadan ikinci el kaynaklara (Eş'arîlik ile Matürîdîliği mukayese eden risalelere) dayanarak eleştiriler getirmekte diğer yandan bu eleştiriler hakikati aramaktan çok başka bir mezhebin (Mu'tezile yahut Matürîdîlerin) görüşlerini doğrulama için kullanılmaktadır. Matürîdîlerin bir görüşünde isabet ortaya konacaksa pekâlâ bu kendi içinde de ispat olunabilir.

80* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ilahiyatesogu@gmail.com.

Kanaatimce kelâm okumalarında en çok yapılan hata onun diyalektik karakterli sözlerinin muhatab dikkate alınmadan münazara konusu yapılmasıdır. Hâlbuki kelâmcıların sözlerinin genellikle belli bir muhatabı vardır. Eserlerine cedel yöntemi hâkim olduğu için zaman zaman kendi anlayışlarını aşan ifadeler gözlemlenebilir. İlk dönem âlimlerinin yoğun bir tartışma ortamında kitap yazdıkları dikkate alınmalıdır. Kelâm üstatları kitaplarını kaleme alırken tüm zamanlara hitap eden, dünya durdukça okunması gereken kitaplar yazma peşinde de değillerdir. Kendi dönemlerinin tartışmalarını müzakere dışında bir gaye gütmeyizler.

Eş'arî'yi Selefi görüşlere sahip olmak ve Selefe yakın olmakla niteleyen bazı araştırmacılar Mâtürîdî'yi de Mu'tezileye yakın bulmaktadırlar. Kanaatimizce ne Eş'arî ne de Mâtürîdî tüm görüşleriyle Selefe yahut Mu'tezileye yakın addedilebilir. Kaldı ki Mu'tezile âlimleri kendi aralarında oldukça farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Mâtürîdîlik kısmen Mu'tezile tepkiselliğini yansıtmakla birlikte daha otantik Ehl-i Sünnet anlayışını temsil eder. Eş'arîlik ise reaksiyoner tabiata sahip olup kendini Mu'tezile eleştirisi üzerinden ifade eder. Bu iki farklı oluşum Ehl-i Sünneti zenginleştirmiştir.

Mâtürîdî Ebû Hanîfe'nin doğal takipçisi olarak kabul edilmektedir. Yine Ebû Hanîfe, Eş'arî'nin bilgi ve ilham kaynaklarından biridir. Mâtürîdî ve Eş'arî Ebû Hanîfe'nin fikhî meselelerde takip ettiği kıyas ve re'y metodunu kelimî meselelerde takip etmiş, Selefiyye'nin teslimiyetçi yönteminin yetersizliğini kabul etmiştir. Öyle ki bu iki mezhebin öncüleri (Mâtürîdî ve Eş'arî) birbirlerini görmemelerine ve aralarındaki mesafeye rağmen hakiki farklılıklar onu geçmez. Muhataplarını ve kavramlara yükledikleri anlamları dikkate alırsanız abartılan farklılıkları azaltabilirsiniz. Mamafih hakiki görüş farklılıkları on yerine bin olsaydı daha zengin bir mirası tevarüs etmiş olurduk.

Eş'arîlerle Mâtürîdîler arasında kelimî düzlemde gerçekleşen ilk temasların merkezinde tekvîn sıfatı tartışmaları yer almaktadır. Bu bağlamda tartışılan konular, tekvîn sıfatının Allah'ın zâtî sıfatlarından biri olup olmadığı, tekvîn ile mükevvenin aynı olup olmadığı ve Allah'ın ezelde yaratıcı olup olmadığıdır. Bu, değerli bir tartışma olup araştırmacıların ilgisine muhtaçtır.

Bir mezhebi takip ederken onun diğerlerinden daha başarılı yaklaşımlara sahip olduğu düşünülebilir. Ancak bir mezhebin diğerinden üstün olduğu iddiası hem belirsizlik içerir hem de ispatı oldukça güçtür. Zira bir ekol içerisinde çok sayıda ilim adamı bulunur ve bunlar pek çok konuda farklı hatta birbirine zıt fikirler benimseyebilirler. Bir ekoldeki kimi âlimlerin herhangi bir konudaki görüşleri diğerlerine göre daha güçlü delillere dayandığı ve daha tutarlı olduğu iddiasıyla daha üstün görülebilir. Mezheplerin kullandıkları terimlere yükledikleri anlamlar da birbirinden farklıdır. Mezhepler arasında objektif kriterler olmadığı gibi üzerinde anlaşılmış konvansiyonlar da bulunmamaktadır. Diğer yandan belli bir tepkiselliği barındıran cedelci yapısıyla da dikkat çeken kelâmî ekoller muhatapları dikkate alınmadan sağlıklı bir değerlendirmeye tabi tutulamaz.

Kelâmî Ekoller ve hatta tüm Müslümanlar arasında ayrımcı bir dil geliştirmek doğru olmayacaktır. Zira mezheplerin görüşleri nihayetinde yorum farkı ile birbirinden ayrılmaktadır.

2. Eleştirel Okuma ve Tahkik Yöntemi

İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye ait metinler kendi içinde tutarlılık açısından ele alınmalıdır. Metinlerin farklı nüshaları karşılaştırmalı bir şekilde ele alınarak Mâtürîdî'nin anlayışını en doğru bir şekilde tespit etmeye çalışılmalıdır. Mâtürîdî'ye ait metinlerin takipçilerinin ondan aktardıkları ile karşılaştırılması da ikinci bir yoldur.

İslami ilimler ve Mâtürîdî okumalarında tahkik yöntemini takip etmek gereklidir. Tahkik yöntemini kısaca şöyle ifade edebiliriz: Savunulan görüşleri esasından dikkate alarak, ortaya çıkış şartlarını ve ne işe yaradığının farkında olarak yeniden düşünmek; bunun neticesinde de herhangi bir görüşün ortaya koyduğu delillerin savunulan sonuca iletip iletmediği hakkında bir kanaat beyan etmek, onu benimseyip sürdürmek veya reddederek terketmek olduğunu söylemek mümkündür

Kimi araştırmacılar İmamı Mâtürîdî'den "ictihadla Kur'an âyetinin nesholunabileceği" görüşünü nakletmektedirler. Bu nakil doğru ise burada "nesih" tahsis anlamında mıdır yoksa Kur'an âyetinin keyfi neshedilebileceği midir? Şayet tahsis anlamında ise bunu

söyleyen âlim çoktur. Bu anlayışınızı yeterince şerhetmez. Neshetmeyi mutlak (genel) anlamda bırakırsanız bir gün gelir Kur'ân'dan neshedilmeyen âyet kalmaz. Kastolunan akıl, zaman ve şartlara göre Kur'ân âyetini neshedebilir, sonrasında da yalnızca ibadete konu olur, daimi olarak yürürlükten kaldırılabilir gibi bir mana çıkarmaksa bunu kabul etmek güçtür. Böyle sınırları belli olmayan bir aksiyomu kabul etmek sanıldığı gibi kolay değildir.

Acaba imamımız Mâtürîdî bunu başka yerde söylemiş mi? Kitabında neshi hangi anlamlarda kullanmış? araştırılmalıdır. Mâtürîdîliğin terminolojisini Mâtürîdî'den başlayarak ortaya koyabilirsek bu gibi meseleler anlaşılır hale gelecektir.

Bugün şayet kıyamet alametlerinden biri olarak Hz. İsa'nın dünyaya inişini kabul eden anlayış kritik ediliyorsa Mâtürîdî'nin görüşü de bundan nasibini almalıdır. Zira Mâtürîdî haber-i vâhidin akaide ilişkin bilgi vermediğini kabul etmesine rağmen, her ne kadar çok açık söylemese bile Hz.İsa'nın yeniden yeryüzüne ineceği görüşüne meyletmiştir.⁸¹ Son dönemde yapılan araştırmalarda başta Eş'arî olmak üzere âlimlerin görüşleri kritik edilirken Mâtürîdî eleştirisine hemen hemen rastlamak mümkün değildir. Âlimlerin görüşlerini duygusal olarak ele almak doğru değildir.

Eş'arî nazarda bulunanın kendini koruması gereken bazı zihni engellerin bulunduğunu şöyle anlatır: "Nazarda bulunan kimsenin mensup olduğu gurupta yaygınlık kazanmış bir anlayış söz konusu olur. O da asabiyet (kan bağı) gereği o anlayışa meyleder. Hâlbuki mensubu bulunduğu gurubun anlayışının doğruluğunu ya da muhalflerinin yanlışlığını ortaya çıkaracak bir şekilde nazarda bulunmak zorundadır. Kendi ekolüne ya da başka bir ekole duygusal bir yöneliş ile tabi olmak zararlıdır. Böyle bir durumdan insanın kendisini kurtarabilmesi ancak çok araştırma ve derin düşünmeyle mümkün olabilir. Şayet meyledilen mezhebin mevkii ve görüşü daha üstünse, tabi olan kimsenin bundan yarar görmesi tabiidir. Bazen de ehl-i nazarın bir sanatı ve tefekkürü birlikte yürütmesinden birtakım problemler doğar."⁸² Eş'arî haklı olarak nazarda bulunan kimsenin yalnızca mensup

81 Bkz. Aydın, Hüseyin, "Kur'ân Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Âkıbeti Meselesi", Kelam Araştırmaları Dergisi, 6:2, 17-46, 2008. <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php>.

82 İbn Fûrek, Ebûbekir, *Mucerredu Makâlâtî'l-Eş'arî*, thk. D. Gimaret, Beyrût, 1987, 322.

olduğu paradigmanın anlayışının doğruluğunu temellendirmesinin yeterli olmayacağını belirtmektedir. Nazarda bulunanın aynı zamanda muhalefet ettiği paradigmanın çözümsüz bıraktığı ya da çözemediği problemleri kendi paradigmasının daha başarılı bir çözüme kavuşturduğu ve bu çözümlmeleri esnasında kendi usûlüyle çelişkiye düşmediğini mukayeseli olarak bilmesi gerekir. İçinde bulunduğu paradigmaya mensubiyetini delillendirmesi gerektiği gibi muhalif diğer paradigmalara karşı muhalefetini de gerekçelendirebilmelidir.

Mâtürîdî'nin görüşlerini aşilamaz olarak kabul etmek bir yandan sonraki Mâtürîdîlere haksızlık olduğu gibi diğer taraftan da ilmi dondurmak demektir. Cüveynî, Gazâlî ve Fahreddin Râzî gibi sonraki Eş'arîler Eş'arî'yi aşmışlardır. Osmanlı dönemi Mâtürîdî âlimleri öncekiler gibi mezhep merkezli davranmayarak konuları problem merkezli ele almışlardır. Zira bu âlimler Mâtürîdî ve Râzî okulunu meczederek problemlere çözüm aramışlardır. Bir mezhebin ilk teşekkülündeki özelliklerini uzun süre katıksız sürdürmesi mümkün değildir. Tarih içinde şartlar muhataplar değiştiği gibi âlimlerin perspektifleri de değişir. "Köprünün altından çok sular aktı" ifadesinde olduğu gibi hayatın ve hadiselerin akışında ortaya çıkan meseleler gerçeklik küresi değiştiççe yeni yorumlanma biçimleri ile ele alınırlar.

Her mevzuda Mâtürîdî'nin görüşlerine dönme talebi, Selefîye'nin sürekli Selef-i Sâlihîn'in Akîdesine dönme arzusuna benzetilebilir. Bu talep Mâtürîdî'nin vefatının (ö. 333 h./944 m.) üzerinden 1074 yıl geçmiş olması dikkate alındığında gerçekçi görülemez.

el-Kâide, ISIS/DAEŞ/İŞİD gibi terör örgütleri söz konusu olduğunda İlahiyatçıların kelim ve mezhep tarihi uzmanlarının bu oluşumların aktivist/aksiyoner Müslümanlardan olduğunu anlatarak kökenilerini Selefîye yahut Hâricîler'e bağlamaları ve Mâtürîdîliğin yegâne kurtuluş reçetesi olduğunu ısrarla söylemeleri kanaatimce Mâtürîdîliğin tüketilmesine neden olacaktır. Vekâlet savaşı yürüten ISIS (Israeli Secret Intelligence Service)⁸³ Mâtürîdîliği an-

83 Ken O'Keefe, "American Military Fights for ISIS - ISIS = Israeli Secret Intelligence Service", https://www.youtube.com/watch?v=5Kc3azx_Nc4 erişim: 20.02.2018, John Bovay, ISIS = ISRAELI SECRET INTELLIGENCE SERVICE, <http://themillenniumreport.com/2014/09/isis-israeli-secret-intelligence-service/> erişim: 20.02.2018; Bkz. The Story Behind The Story, <https://atruceott.wordpress.com/tag/israel-secret-intelligence-service/> <https://www.youtube.com/watch?v=2KYegjUPPSY> erişim: 20.02.2018. Egyptian TV: ISIS Really Stands For 'Israeli Secret Intelligence Service', <https://www.truthrevolt.org/news/egyptian-tv->

latmak için vesile kılınmaktadır. Bu savunmacı anlayış insanların hayatını hiçe sayan bir dehşet örgütünün Müslüman aktivist bir gurup olduğunu onaylamaktadır. Vekalet savaşı yürüten bu gurup silah fabrikaları olmadığı halde en gelişmiş A.B.D. silahlarına nasıl sahip oldu? Neden sürekli Müslüman katlederken İsrail aleyhine hiçbir eylem ve söyleme sahip değil? Neden işgal ettiği yerleri başka terörist guruplara (PYD/PKK/YPG) kolayca devrediyor? Bu gibi sorulara cevap verilmeden terörist gurupları Selefiyye yahut Haricilik ile irtibatlandırmak bizi yanlış sonuçlara götürebilir.

Sonuç

Fıkıh, tefsir, hadis ve diğer İslâmî ilimlerle meşgul olanların önünde şu iki temel yöntem bulunduğu kanaatindeyiz:

1. İbn Teymiye'nin geliştirdiği sistematik hale getirdiği nasscı akılcılık.

2. Mu'tezile'nin başlatıp, Ehl-i Sünnet kelamcılarınca (Mâtürîdî ve Eş'arî) geliştirilerek Gazâlî ve Fahreddin Râzî ile zirveye ulaşan kelâmî akılcılık. Kanaatimizce bu iki temel yöntem İslâmî ilimlerde meseleleri ele alış tarzımızı belirlemektedir. Yeni selefilik nasscı akılcılığa göre hareket ederken kelâmî akılcılık Kur'an'a içkin mantığını kavrayarak, Kur'an'ın temel ilkelerini, makâsıdını sabiteler olarak belirleyip aklın ürettiği her malzemeyi imanı kaybetmekten korkmadan ele alan ve bilginin konusu yapan araştırmalarını ve istidlallerini de buna göre düzenleyen bir yöntem takip etmektedir. Sayılan özellikleri nedeniyle kelâmî akılcılık nasscı akla göre yeni problemlere çözüm bulmada daha başarılı olmaktadır. Başka bir husus nasscı akılcılık insan bilgi ve aklını dar ve sınırlı bir çerçevede tutarken, kelâmî akılcılık insanın tüm epistemik faaliyet ve çıktılarını değerlendirmeye almaktadır.

Mâtürîdî araştırmaları dışlayıcı bir dilden uzak olarak, tüm Müslümanları kucaklayıcı ve Ebû Hanîfe'nin Ehl-i Kible'nin tekfir edilmesi anlayışına uygun olarak ele alınmalıdır. Mâtürîdî araştırmaları diğer ekollerdeki değerli bilgileri ihmal etmemeli ve Müslümanların sahip olduğu çok zengin kültürel mirasın bütünlüğü gözetilmelidir.

isis-really-stands-israeli-secret-intelligence-service erişim: 20.02.2018; Russia Says Israel Training ISIS: Israel Secret Intelligence Service, <http://www.awdnews.com/political/russia-says-israel-training-isis-israel-secret-intelligence-service>, erişim: 20.02.2018.